

ΤΗΣ **ΕΥΑΝΝΑΣ ΒΕΝΑΡΔΟΥ**
(venardou@enet.gr)

καλός βασιλιάς, ο αυταρχικός δάσκαλος, η κακιά μάγισσα, η μοχθηρή μητριά, ο άδξιος πολεμιστής, ο αγαθός παπάς. Οι παλιοί μ' αυτά τα στερεότυπα γαλουχήθηκαν. Όμως τα κλασικά παραμύθια ασκούν ακόμα μεγάλη γοητεία στα παιδιά, αναπαράγοντας, χωρίς διάθεση αμφισβήτησης, τα κυρίαρχα μοντέλα εξουσίας. Το θέμα «Εξουσία και δύναμη στην παιδική και νεανική λογοτεχνία», που τελευταία συζητιέται έντονα διεθνώς, έχει κεντρίσει αρκετούς Έλληνες μελετητές. Μια νέα έκδοση με αυτόν τον τίτλο (εκδόσεις Πατάκη), σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, συγκέντρωσε είκοσι δύο μελέτες.

Το βιβλίο ανατρέπει στην παιδική λογοτεχνία, επισημαίνοντας αγαπημένα μοτίβα που ωθούν τα παιδιά «να υιοθετήσουν μια επιθυμητή κοινωνική και ιδεολογική συμπεριφορά». Στην ουσία, υποστηρίζουν οι επιμελητές της έκδοσης Δ. Αναγνωστοπούλου και Γ. Παπαντωνάκης, «οι ενήλικες είναι οι αποικιοκράτες και τα παιδιά είναι οι αποικιοκρατούμενοι».

Τα λαϊκά παραμύθια από την ηπειρωτική ή τη νησιωτική Ελλάδα δημιουργούν συχνά έκπληξη με την υπερβολή τους. Σε εκατοντάδες απ' αυτά τα παιδιά κακοποιούνται συστηματικά από μητριά, πατριά, γονείς, πειθερούς, παππούδες, ξένους. Η μητριά κρατάει τα σκήπτρα, όμως συνήθως βάζει τρίτους να εγκληματήσουν: τη μαμή, τον υπηρέτη, τον Αράπη, τον άντρα της, έναν κυνηγό. Στο πελοποννησιακό παραμύθι «Η κόρη του βασιλιά» (μια παραλλαγή της Χιονάτης), η μητριά ζητάει ως απόδειξη του θανάτου της προγόνις της «να της

ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ ΜΕΛΕΤΑ ΤΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΠΟΥ ΚΡΥΒΟΝΤΑΙ ΣΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

πάνε αίμα ένα ποτήρι να πει». Κι αλλού απαιτεί το μάτι ή τα χέρια του κοριτσιού. Σε άλλα παραμύθια (που θυμίζουν παραλλαγές του «Χάνσελ και Γκρέτελ») απάνθρωπη εμφανίζεται η ίδια η μάνα που εγκαταλείπει τα παιδιά της, ενώ σε κάποια οι γονείς δεν διστάζουν να σφάζουν τα παιδιά τους.

Τα τελευταία υφίστανται κάθε είδους σωματική βία (ξύλο με βέργα, κρέμασμα από τον φράχτη, δηλητηρίαση, σφάξιμο και πέταμα μέσα στον φούρνο κ.λπ.), αλλά και λεκτική βία (φωνές, απειλές, απομόνωση, κατάρα, μάγεμα, εκδίωξη από το σπίτι, πώλησή τους). Σε κάποια παραμύθια τα παιδιά υφίστανται μέχρι και σεξουαλική κακοποίηση: ο πατέρας παντρεύεται την κόρη του, ο παπάς ή ο δάσκαλος επιθυμεί το κορίτσι –όμως συνήθως η κόρη ξεφεύγει και διατρέφει αλώβητη την αθωότητά της.

Κι αν όλ' αυτά τα βίαια σας φαίνονται ξεπερασμένα, τα σημερινά στοιχεία είναι φοβηστικά: το 65,5% των γονέων κάνει χρήση σωματικής βίας

εις βάρος των παιδιών του, οι περιπτώσεις αμοιρβείας είναι συχνές και βέβαια στο Ιντερνετ ανθεί η παιδική πορνογραφία. Σύμφωνα με κάποιους, οι θάνατοι και τα εγκλήματα στα παραμύθια συμβολίζουν την έκφραση κάποιας εσωτερικής επιθυμίας. Μια κυρίαρχη άποψη άλλωστε είναι πως τα παραμύθια βοηθούν τα παιδιά να εξοικειώνονται με τη σκληρή πραγματικότητα.

Στο κεφάλαιο «Εγκλήματα, αδικήματα και αδικοπραξίες σε δημοφιλή λαϊκά παραμύθια», οι μελετητές εντοπίζουν τα αδικήματα που διαπράττουν οι γνωστότεροι ήρωες των κλασικών παραμυθιών και μας λένε τι ποιές επισείουν αυτά σύμφωνα με τον σημερινό ποινικό κώδικα. Έτσι, στην «Κοκκινισκουφίτσα» η καταβρόχθιση της γιγαντίας από τον κακό λύκο θεωρείται ανθρωποκτονία από πρόθεση και ισοδυναμεί με ισόβια κάθειρξη, ενώ η εισβολή της Χιονάτης στο σπίτι των επτά νάνων θεωρείται διατάραξη οικιακής ειρήνης που τιμωρείται με φυλάκιση ενός έτους! Όταν πάντως η Γκρέτελ σκοτώνει την κακιά μάγισσα, η πράξη θεωρείται νόμιμη άμυνα και δεν τιμωρείται.

Τη δεκαετία του '60, σε Ευρώπη και Αμερική, αρχίζουν να κυκλοφορούν βιβλία που αμφισβητούν τους κοινωνικά προκαθορισμένους ρόλους, αξιολογούν την ωριμότητα και την αυθεντία των γονιών, αμφισβητούν τις εξουσιαστικές σχέσεις μεταξύ παιδιών και γονιών. Και επανεξετάζουν τους «νόμους» που διέπουν την καθημερινότητα των παιδιών: από τα γλωσσικά πρότυπα μέχρι τα ωράρια ύπνου και φαγητού και τα πρότυπα υγιεινής και καθαριότητας.

Ενα πιο πρόσφατο παράδειγμα στα καθ' ημάς είναι ο «Τράγος και τα επτά λυκάκια» της Ρένας Ρώσση-Ζαΐρη, δασκική του γνωστού παραμυθιού των Γκριμ «Ο λύκος και τα επτά κατσικάκια». Ως γνωστόν, στο κλασικό παραμύθι τα κατσικάκια τιμωρούνται (τα τρώει ο κακός λύκος) γιατί δεν συμμορφώθηκαν στην εντολή της μαμάς να μην ανοίξουν την πόρτα. Και βέβαια, το ήμερο ζώο είναι καλό, ενώ το άγριο κακό. Όμως στον «Τράγο» τα στερεότυπα ανατρέπονται –κάνει που συναντάμε και στα «Τρία μικρά λυκάκια» του Ευγένιου Τριβιζά, Το κακό, λένε αυτοί, μπορεί να προέλθει και από το οικείο... Αλλωστε η οικολογία έχει εισβάλει στα σύγχρονα παραμύθια: εδώ είναι ο λύκος και όχι η Κοκκινισκουφίτσα που κινδυνεύει με αφανισμό...

Η Αλκη Ζέη στο μυθιστόρημά της «Ο ψεύτης παππούς» (2007) περνάει αντιεξουσιαστικά πρότυπα και αντικορφορμιστικές θέσεις, παρουσιάζοντας έναν αντισυμβατικό παππού που καταλύει τα όρια του καθωσπρεπισμού και παρωδεί τον ίδιο του τον εαυτό. Η Ζωρζ Σαρλ πάλι, στα «Ένθετλια» μιλάει για τη δικτατορία υπό το πρίσμα ενός ενάχρονου κοριτσιού που αντιλαμβάνεται τη χούφτα μέσα από μικρά καθημερινά πράγματα.

Η νεότερη παιδική λογοτεχνία αρχίζει να ξανακοιτά και την ιστορία: χαρακτηριστικό παράδειγμα το «Αγόρι με τη ριγέ πιτζάμα» του Τζον Μπόν με ήρωα ένα μικρό Γερμανό, για ναζιστή. Δίνει μια νέα οπτική σε ένα «δύσκολο» θέμα όπως αυτό των στρατοπέδων συγκέντρωσης, που νωρίτερα παρουσιάζονταν αυστηρά και μόνο από τη σκοπιά των θυμάτων.

Όσο για τον Ευγένιο Τριβιζά, εμφανίζεται ως ο βασικός εκπρόσωπος της ανατροπής των γνωστών στερεότυπων στην Ελλάδα. Σε δύο μάλιστα βιβλία του («Τα μαγικά μαξιλάρια» και «Η τελευταία μαύρη γάτα») καταφέρνει να περάσει στα παιδιά μια δυσνόητη έννοια: αυτή του ολοκληρωτισμού ως πολιτικού συστήματος. Περιγράφοντας τη γενεαλογία μαύρων γάτων ουσιαστικά περιγράφει τις βασικές αρχές της μισαλλοδοξίας, του ρατσισμού και του φασισμού: σιγά σιγά οι ίδιοι οι γάτοι άλλο χρώματος, από φόβο, αρχίζουν να γίνονται δειλοί καταδότες που σκοτώνουν τους παλιούς συντρόφους τους με τη δικαιολογία του χρώματός τους και με τη φρούδα ελπίδα ότι αυτοί δεν θα τους πειράξει κανείς... 7

Η ΧΙΟΝΑΤΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

